

ROSA MONTERO

—

Smiješna ideja da te više neću vidjeti

Sa španjolskoga preveo
Matija Janeš

disput

Hrvatsko filološko društvo
biblioteka *književna* smotra

Zagreb, 2019.

*Svim mojim dragim ljudima, s ljubavlju.
Znate tko ste iako vas ne imenujem.*

UMJETNOST HINJENE BOLI

Budući da nisam imala djece, najvažnije što mi se u životu dogodilo moji su mrtvi, a time mislim na smrt voljenih mi bića. Zvuči ti mračno, možda čak i morbidno? Ja to ne vidim tako, prije suprotno: držim to toliko logičnim, toliko prirodnim, toliko točnim. Samo u rođenju i smrti čovjek izlazi iz vremena; Zemlja zaustavlja svoju vrtnju i banalnosti na koje traćimo sate stanu padati na tlo kao šljokice u prahu. Kad se dijete rodi ili osoba umre, sadašnjost pukne popola i omogući ti da na trenutak kroz pukotinu nazreš ono istinito: veličanstveno, plamteće i beščutno. Ništa ti kao hodanje tim biološkim granicama ne može pružiti osjećaj takve autentičnosti: imaš jasnu svijest o tome da proživljavaš nešto jako veliko. Pred mnogo godina novinar Iñaki Gabilondo u intervjuu mi je rekao da mu je smrt prve supruge, koja je umrla vrlo mlada od raka, pala vrlo teško, ali i da mu se ništa važnije nije dogodilo u životu. Njegove su me se riječi jako dojmile: doista, još uvijek ih pamtim iako mi je pamćenje zbrkano, kao u komarca. Tada sam mislila da sam dobro razumjela što mi želi reći; ali nakon što sam to proživjela, shvatila sam bolje. Iako to zvuči nestvarno, nije sve u smrti grozno (prenem se slušajući se kako to izgovaram).

No ovo nije knjiga o smrti.

Ustvari ne znam pravo što je ili što će biti. Imam to sada ovdje, na vršcima svojih prstiju, tek nekoliko redaka na tabletu, nakupinu još uvijek neodređenih elektroničkih stanica koje bi se lako mogle pobaciti. Knjige se rađaju iz beznačajne klice, sićušnog jajašca, rečenice, slike, intuicije; i rastu kao zigote, organski, stanicu po stanicu, dijeleći se u sve složenija tkiva i strukture, dok se najzad ne pretvore u potpuno i često neočekivano biće. Priznajem ti da imam ideju kamo krenuti s ovim tekstom, no hoće li se moj plan održati do kraja ili će se pojaviti nešto sasvim drugo? Osjećam se kao onaj pastir iz starog vica koji se udubio u tesanje komada drva nožem, a kad ga prolaznik upita “Koji to lik izrađujete?”, odgovori: “Pa, ako bude imao bradu, svetog Antuna, a ako ne, bit će Djeвица Marija.”

U svakom slučaju sveti lik.

Svetica ove knjige je Marie Curie. Oduvijek sam je smatrala fascinantnom ženom, u čemu, uostalom, nisam nikakva iznimka jer riječ je o izvanserijskom i romantičnom liku koji se čini većim od života. Nevjerojatna Poljakinja koja je uspjela dvaput osvojiti Nobelovu nagradu, prvi put za fiziku 1903. zajedno s mužem Pierreom Curiejem, a drugi put za kemiju, 1911, samostalno. Ustvari, u čitavoj povijesti Nobelove nagrade samo su još tri osobe primile dvije nagrade, Linus Pauling, Frederick Sanger i John Bardeen, i samo Pauling u dvije različite kategorije kao Marie. Ali Linus je otišao kući s Nobelom za kemiju i za mir, a valja priznati da ovaj potonji vrijedi daleko manje (kao što je poznato, uručili su ga čak i Kissingeru). Drugim riječima, Madam Curie i dalje je nenadmašna.

Osim toga Marie je otkrila i mjerila radioaktivnost, to zastrašujuće svojstvo Zemlje, blještave nadljudske zrake koje liječe i ubijaju, koje mogu spržiti zloćudne tumore pri ra-

dioterapiji ili spaliti tijela nakon nuklearnog udarnog vala. Njoj se duguje i pronalazak polonija i radija, dvaju elemenata puno radioaktivnijih od uranija. Polonij, prvi koji je otkrila (zato ga je nazvala imenom svoje zemlje), vrlo je brzo zasjenila važnost radija, iako se u posljednje vrijeme popularizirao kao vrlo učinkovit način usmrćivanja: prisjetimo se strašne smrti bivšeg ruskog špijuna Litvinenka 2006. nakon što je u organizam unio polonij 210 ili kontroverznog slučaja Arafat (još jednog dobitnika Nobela za mir, da ne povjeruješ). Tako da je do tih zlokobnih primjena vodio nevvin dlan Marie Curie. No bila dobra ili loša, ta uništavajuća sila nalazi se u samom temelju izgradnje XX. stoljeća, a vjerojatno i XXI. Živimo u radioaktivnim vremenima.

Profesionalna veličina madam Curie bila je potpuna rijetkost u doba kada ženama nije bilo dopušteno gotovo ništa. Ustvari, danas su znanstvenice i dalje razmjerno rijetke i, bez sumnje, još uvijek se štedi s nagradama kad su one u pitanju. Od početka dodjeljivanja Nobela do godine 2011. nagradu je dobilo 786 muškaraca i samo 44 žene (malo više od šest posto), a usto je velika većina njih bila za mir i za književnost. Samo su četiri nagrađene za kemiju i dvije za fiziku (uključujući dvostruku nagradu M. Curie koja znatno povisuje postotak). Da ne govorimo o slučajevima kad im je Nobel jednostavno ukraden, što se dogodilo Lise Meitner (1878-1968) koja je bitno pridonijela otkriću nuklearne fisije, a nagradu je 1944. odnio Nijemac Otto Hahn. koji je uopće nije zaslužio, jer je uz sve Lise bila Židovka, a bila su to nacistička vremena. Lise je imala sreće da je poživjela dovoljno dugo da je počnu rehabilitirati i da dobije neka priznanja u starosti: ne znam može li to nadoknaditi cjeloživotnu nepravdu.

Mnogo je gore prošla Rosalind Franklin (1920-1958), istaknuta britanska znanstvenica koja je otkrila osnovu mo-

lekularne strukture DNK-a. Wilkins, jedan njezin kolega s kojim je bila u konfliktom odnosu (bio je to još uvijek vrlo mačistički svijet), uzeo je Rosalindine bilješke i jednu vrlo važnu fotografiju DNK-a koju je znanstvenica uspjela snimiti kompleksnim postupkom koji se zove difrakcija rendgenskih zraka te, bez njezina znanja i dopuštenja, sve to pokazao dvojici kolega, Watsonu i Cricku, koji su se bavili istim područjem i koji su, nezakonito prisvojivši ta otkrića, na temelju njih razvili vlastito istraživanje. Nije poznato je li Rosalind saznala za intelektualnu "krađu" koje je bila žrtva; preminula je vrlo mlada, s trideset sedam godina, od raka jajnika vrlo vjerojatno uzrokovana izlaganjem tim rendgenskim zrakama koje su joj omogućile da zaviri u unutrašnjost DNK-a. Četiri godine nakon njezine smrti, 1962, Watson, Crick i Wilkins dobili su Nobela za medicinu zbog svojih pronalazaka u vezi s DNK-om. Budući da se nagrada ne može osvojiti postumno, Rosalind je nikako nije mogla dobiti, iako ju je svakako zaslužila. Ali najbesramnije u svemu je to što ni Watson ni Crick nisu spomenuli Franklin niti su priznali njezin doprinos. Sve u svemu, prljava i tužna priča. Iako je barem poznata. Pitam se koliko je povijest znanosti mogla upoznati drugih slučajeva špijunaže, nezaslužena prisvajanja i parazitizma koji nisu postali javni.

(Nevjerojatno: dok sam pisala prethodne retke, Sandra Castellanos, jedna prijateljica s Facebooka, poslala mi je poruku; ne poznajemo se osobno, znam samo da živi u Kanadi i da je dobra spisateljica početnica, jer sam je čitala. Nismo razgovarale mjesecima, a onda najednom, isplivavši iz iskrećeg kibernetičkog prostranstva, dođe mi ovo:

Bok, Rosa, naišla sam na ovo i pomislila kako će te oduševiti:

Iz Iz ljubavi prema fizici Waltera Lewina:

“Izazovi povezani s ograničenjima naše opreme čine još čudesnijima dostignuća Henriette Swan Leavitt, briljantne, ali uglavnom nepoznate astronomkinje. Leavitt je radila u harvardskom opservatoriju na drugorazrednom mjestu 1908. kad je započela sa svojim radom, kojim se postigao golem skok u mjerenju udaljenosti između zvijezda.

Takvo što toliko se često događalo u povijesti znanosti da bi se umanjivanje talenta, inteligencije i doprinosa žena znanstvenica trebalo držati sustavnom greškom.”

I u dnu stranice:

“Dogodilo se to Lise Meitner, koja je sudjelovala u otkriću nuklearne fisije; Rosalind Franklin, koja je doprinijela otkriću strukture DNK-a; i Jocelyn Bell, koja je otkrila pulsare i koja je 1974. trebala dijeliti Nobelovu nagradu dodijeljenu njezinu mentoru, Anthonyju Hewishu.”

Nevjerojatno! Nisam ništa znala o Leavitt ni o Jocelyn Bell, ali ono što me ostavilo bez teksta bila je nevjerojatna podudarnost u vremenu i temi. I ono najviše uznemirujuće: u književnom prostoru sve vrvi od tih #Podudarnosti koje se čine čudesnima. Ali o tome ćemo kasnije.)

Bila sam usred pisanja jednog drugog romana. Više od dvije godine vodila sam bilješke. Čitala knjige o istoj temi. Puštala da raste zigota u mojoj glavi. Napokon sam ga započela, to jest prešla sam na sam čin, sjela pred računalo i stala tipkati. Bilo je to u studenome 2011. Cijela se radnja odvija u prašumi, toj zagušljivoj, truloj, zaludujućoj biljnoj utrobi. Napisala sam prva tri poglavlja. I sviđaju mi se. Osim toga znam sve što će se događati do kraja. I to mi se također sviđa, to